

L'educació per a la llibertat de les persones

Joan Mingorance i Pérez

El problema de l'educació és greu. És més greu que molts altres problemes als quals es dedica més temps, sense adonar-nos que aquests problemes als quals es dedica més temps se solucionarien si solucionéssim el problema de l'educació (Lledó).¹

La dedicació a l'ensenyament és una meravellosa professió, que exigeix molta responsabilitat i produeix un gran plaer. Ajuda que els éssers humans tinguin èxit en la vida o s'enfonsin en el fracàs vital. Fins a cert punt, un professor és responsable que els alumnes es realitzin com a magnífiques obres d'art o que es converteixin en lamentables *piltrafes*. Embellir una ciutat, construir un edifici meravellós, escriure un poema és una acció excel·lent, però treballar per embellir i construir un ésser humà és una obra excelsa, ja que l'obra més important és l'home mateix.

Per a un bon professor, cada grup d'alumnes és un repte, una aventura; i cada alumne, també ho és. Un nen és un jardí de somnis, és innocència, "una roda que es mou per sí mateixa", un tresor d'infinites possibilitats i riqueses que guarda amb infinites expectatives i esperança. En què queda tot allò després de sortir de l'institut? Convertits, moltes vegades, en caps de sabates, sense somnis, ni entusiasmes, ni moltes possibilitats, els entreguem llavors a la vida.

Un bon professor ha de preguntar-se amb certa freqüència pels objectius de la seva professió. Quin sentit té dedicar la vida perquè l'altre aprengui? Quin sentit té ensenyar a l'altre allò profund en què es creu? Aquestes preguntes i algunes altres com, en què consisteix una bona educació, quan s'està segur de no equivocar-se en l'ensenyança o, en fi, què és educar, han de ser preguntes habituals en les ocupacions d'un bon professor. Ha de gaudir, a més, d'altres moltes qualitats com:

1. *Sentit de la realitat.* Saber què es té al davant per formar persones competents.

Per això ha de renunciar als principis i prejudicis, preconcebuts o apresos. Un bon professor ha de percebre, amb immersió en la realitat, la immensa grandesa en què treballa. Fa falta molta intuïció de la realitat. No serveixen els aprenentatges didàctics o metodològics si es manca d'aquesta facultat. Per aquesta raó, pot ser que un mateix professor hagi d'utilitzar diverses metodologies o diverses maneres d'ensenyar amb diferents alumnes, o en diversos moments, amb els mateixos alumnes. En educació s'ha de saber renunciar als principis veritables i universals, i per això, és necessari saber administrar molt bé la incertesa sense caure en la temptació de buscar seguretats per vèncer la por que sovint tenalla. És més còmode utilitzar el principi de "l'economia dels drets suspesos, de les llibertats suspeses." La por en educació no és bona consellera.

2. *Implicació total en allò que realitza.* Un bon professor ha d'implicar-se en la seva professió més del que s'exigeix habitualment en d'altres professions. Un bon professor ha de ser capaç de rebutjar el conformisme i de transmetre als alumnes una visió del món optimista que produeixi un alt nivell d'estimació pròpia en aquells que la gaudeixen. La diferència entre un professor vocacional i un obscur i aprofitat funcionari és abismal. Els resultats no es poden comparar. Un bon professor és aquell que no destrueix el jardí dels somnis dels alumnes que intenten convertir-los en l'edèn de realitats.

3. *Tenir present sempre els objectius i la finalitat de l'educació.* Educar no és només instruir o socialitzar; educar és, fonamentalment, formar en la llibertat. Mai no hi ha raons morals, i molt menys socials o polítiques, per obstaculitzar la llibertat. Si no hi ha llibertat individual, com podem parlar d'espontaneïtat, de creativitat o de personalitat? Un bon professor, un professor sense més, ha de gaudir d'una especial sensibilitat envers la llibertat individual i cap a la percepció de la varietat de situacions per ajudar que cada individu es desenvolupi segons les seves pròpies qualitats i desitjos. "Ningú no pensa que l'excel·lència en la conducta és que la gent no faci absolutament res més que copiar-se els uns als altres."² Un bon professor no ajuda a construir éssers humans escarransits perquè es deixen carregar amb càrregues pesades com es deixa carregar el camell; un bon professor ajuda a construir éssers lliures, dominadors del seu propi territori i dominadors de si mateixos (Nietzsche). Un bon professor ha de saber que la regla de comportament ha de tenir en compte el caràcter propi de les persones i no tant els principis emanats de tradicions i hàbits socials. No es tracta d'educar per aconseguir la llibertat, és que la llibertat ja ha de ser la condició imprescindible de l'educació. De res no serveix ensenyar a un alumne el concepte de llibertat si està obligat a aprendre'l. En un lloc tancat del qual no es pot sortir no té efecte parlar de llibertat. La llibertat és condició necessària per a la cultura, la instrucció i l'educació. La llibertat és la part integrant de tot el procés educatiu i de tota formació. També ho és de la socialització. De res no serveix predicar la llibertat si no està explícitament

treballada en la cultura, en l'educació i en la societat. Crear un ambient en el qual la llibertat sigui possible, aquest és el deure de tot educador. I aquesta posició és la més dignificant i és també la més difícil d'exercir perquè en ella no hi cap la comoditat. Educar en la tendència a la veritat i no en la veritat, que per si es paralitzant (Lessing). Preocupar-se per descobrir el que la veritat no és, allò que *oficialment* no és la veritat. Educar per dissentir i no caure en "la supèrbia de la immediatesa".

D'altra banda, és cert que per defensar aquests conceptes s'ha de creure de veritat en l'espontaneïtat individual dels éssers humans en general i dels alumnes en particular. S'ha de confiar i saber ressaltar les possibilitats dels éssers humans i s'ha de tractar-los i considerar-los com a valors excelsos en si mateixos. Però el que sol passar és tot el contrari: l'espontaneïtat es considera en la nostra educació com un destorb i un obstacle per a la formació. Existeix, no obstant això, un seriós perill en aquesta concepció de l'educació: confondre llibertat amb abandó. Perquè, no ens equivoquem; l'educació en la llibertat exigeix molt treball, molt diàleg, molta tolerància i molta dedicació.

4. *Despertar entusiasme i infondre confiança en les pròpies capacitats de cada alumne.* L'entusiasme és la condició ètica de la humanitat (Michel Foucault). Això vol dir que no es pot viure sense un grau elevat d'optimisme, entusiasme i confiança en un mateix sense caure en una certa deixadesa de sentit moral. Un bon professor eleva sempre el ritme vital dels alumnes. Un bon professor construeix éssers competents i, fins a cert punt, feliços.

5. *L'obligatorietat en l'aprenentatge ha de sortir des de dintre com una necessitat natural.* L'aprenentatge és un bé tan atractiu i tan elevat per si mateix que no necessita d'obligacions externes per ser desitjat en si mateix. És "l'estat de naturalesa del saber" de què parlava Kant. Què falla, llavors, quan hem de legislar contínuament obligacions perquè els alumnes aprenguin? Horroritza pensar que l'aliment que construeix els éssers humans i els converteix en persones ha de ser imposat i impartit de forma obligatòria. No reflexionem sobre com de coercitiu n'és l'ensenyament. Estacats en pupitres, es passen la infantesa i la joventut tots els nostres fills i joves. Amb les mans lligades i tancats se'ls obliga a aprendre paraules i paraules i només paraules, un catàleg de paraules que no signifiquen res per a ells (Rousseau). Mitjançant un procés cruel d'ensenyament normalitzem, unifiquem i sublimem les facultats, els hàbits i els comportaments dels éssers humans. Així els domestiquem i els convertim en éssers adaptats, submisos i dòcils. Com horroritza pensar que fins i tot una etapa de l'aprenentatge es qualifica amb la paraula obligatòria! L'ESO. I, si no n'hi havia prou, es plantegen la possibilitat, necessitat?, d'augmentar aquesta etapa fins als 18 anys. Quina aberració i manca de creativitat, senyors ministres! El dia en què a l'institut en el qual treballava tancaren les portes, perquè ja no era suficient el control del conserge per obligar tots els alumnes a romandre tancats en espais altament controlats, vaig

sentir una tristesa indescriptible i un profund replantejament de la meva tasca de professor. Espero que arribi un dia en què caiguin els murs del tancament de l'ensenyament i es vegin tan llunyans i opressius com es veu ara el mur de Berlín. Estan determinats els llocs en què cada alumne ha de passar milers d'hores de la seva vida i estan també minuciosament mesurats els temps en què cada alumne ha de realitzar cadascuna de les seves activitats. Coincideix tot això amb el naixement modern de la presó. L'individu queda, des d'aquest moment, sotmès a un sistema de coacció i de privació de llibertat aberrant per si mateix. "No té sentit ensenyar alguna cosa sobre la qual prèviament no haguem despertat la curiositat de l'aprenent." Com que no és així, no ens estranyem, per tant, que sigui possible que s'odii allò que s'estudia.

Molta reforma, molta preocupació pel fracàs escolar, però tothom defensa el tancament. Posem-nos en el lloc d'un alumne. El control minuciós del temps, la rigidesa amb què es tanca l'espai i la intromissió de l'ensenyament en la construcció i vigilància de la seva ànima és insuportable. L'alumne ho ha de suportar.

6. *L'educació en el control o en el cultiu dels impulsos.* Un altre dels punts descuats en el món educatiu és el del control o cultiu dels impulsos. Ja ho va dir Aristòtil, que sabia d'educació més que nosaltres: "Per poder complaure's i doldre's com cal, en això consisteix, en efecte, la bona educació."³ Stuart Mill ho explica amb més claredat: "S'admet fins a cert punt que el nostre enteniment ens hauria de pertànyer, però no existeix la mateixa disposició a admetre que els nostres desitjos i impulsos haurien també de ser els nostres, o que el posseir impulsos propis d'alguna intensitat és qualsevol cosa menys un perill i un parany. I en canvi els desitjos i impulsos formen part d'un ésser humà perfecte tant com les creences i l'autodomini: els impulsos forts tan sols són perillosos quan no estan adequadament equilibrats, quan un conjunt de propòsits i inclinacions són desenvolupats amb vigor, mentre que d'altres, que haurien de coexistir amb ells, romanen dèbils i inactius. Els homes no obren malament perquè els seus desitjos siguin intensos sinó perquè les seves consciències són febles."⁴ Els impulsos i desitjos humans tan sols són perillosos quan estan reprimits. Es castra l'ésser humà en provar de debilitar els seus desitjos, que són la part visible de la voluntat. La voluntat, l'impuls, pot ser el causant d'allò més abjecte, però sempre és el motor d'allò més sublim. En educar, en el sentit negatiu del terme, es priva l'alumne de l'energia pròpia, així com de la possibilitat del seu desenvolupament autònom i complet. L'equilibri està no a limitar els impulsos, sinó a desenvolupar-los plenament perquè compensin el desenvolupament desmesurat de la ment. La nostra cultura i la nostra educació, la dels nostres dies, està plenament deforme, com un monstre descompensat. D'una altra banda, aquella persona que manca de desitjos i impulsos propis és un ninot en mans foranes. Assenyalar camins en lloc d'obligar a seguir-ne algun és una difícil tasca de l'educador, però ajuda a aconseguir l'autonomia i la maduresa de l'alumne. Millor seria encara saber educar perquè cada individu pogués traçar els

seus propis camins. Salvaríem així les persones de la tirania de l'opinió massificada. I sobretot evitariem que visquessin sotmeses a la tirania de l'opinió massificada. Una educació que no cultiva el desenvolupament dels impulsos i de la voluntat només porta a la mediocritat i a la decadència. Eduquem continuament en el despotisme de les tradicions i costums. En canvi, tal com escriu John Stuart Mill, "si una persona posseeix una dosi raonable de sentit comú i experiència, la seva pròpia manera de plantejar la seva existència és la millor, no perquè sigui la millor en si mateixa, sinó perquè és la seva."⁵

Es produeix un efecte cruel i pervers en aquesta forma submissa d'educar: a base de control de l'energia vital, ja no queda vida per poder viure; a base de controlar la voluntat, ja no hi ha voluntat. A base d'educar la naturalesa, ja no hi ha naturalesa pròpia per desenvolupar. El conformisme és la virtut principal de la nostra educació. Així es trenquen capacitats humanes essencials per aconseguir l'autonomia, la llibertat i la felicitat. I en aquest sentit, l'educació pot ser una autèntica opressió. El que s'intenta dominar, en el fons, són els impulsos, la voluntat i el cor de l'altre. El que s'intenta construir és l'*ànima* i la vida dels altres. Les fitxes dels alumnes i el jurat de les juntes d'avaluació per les quals passen un a un tots els estudiants, despallats d'*ànima*, per a examen dels seus comportaments i aptituds són també instruments de poder que s'exerceixen sobre les possibilitats creatives del noi.

Educar en el desenvolupament dels impulsos i desitjos propis i forts és una activitat agosarada i valenta que no és en la voluntat de tot educador, però un flac favor es fa a aquells alumnes als quals es priva d'aquesta formació. Hi ha alguna cosa pitjor encara: exercir sobre els alumnes en aquests temes una vigilància fèrria i una censura hostil. Poques vegades ens preguntem per allò que convé a un tipus determinat de caràcter perquè desenvolupi la seva pròpia personalitat, sinó que habitualment ens ocupem d'allò que creiem que a ell li convé perquè pugui adaptar-se a la societat en la qual ha de viure. El que compta, en canvi, en l'educació és l'autoafirmació, allunyada de qualsevol impotència o abnegació. La societat oblida que si els seus integrants guanyen riquesa i excel·lència individual, la totalitat dels individus, la societat, també la guanyarà i s'enriquirà.

7. *Funció educativa de tipus arqueològic.* L'educació en la llibertat exigeix també exercir una funció genealògica de tipus arqueològic (Foucault): descobrir capes tradicionalment assentades en les memòries dels éssers humans per trobar allò originari i propi en cada individu. Intentar que no se solidifiquin els principis com se solidifiquen els estrats geològics i les capes de ciment. Hi ha una visió del món àgil, alegre, joiosa, originària i feliç a la qual un educador no hauria de renunciar i que pot trobar en la pròpia essència de cada ésser. D'aquesta manera s'educa les persones en la percepció d'allò singular i d'allò particular perquè es construeixi allò universal; i no al revés. Perquè el particular pot i ha de ser capaç de corregir l'universal. Hauríem de ser

capaços d'ampliar l'horitzó de la llibertat i de l'educació perquè tot individu pogués triar, per exemple, entre assistir a classe o no assistir-hi. L'excel·lència d'un ésser humà es troba en la possibilitat i en la capacitat d'elecció. Si aquesta desapareix, la naturalesa humana queda ferida. I si no acostumem els alumnes a aquest comportament d'elecció, vana és tota l'educació. Aquí neix la responsabilitat, i en el contrari s'engendra l'agressivitat.

En conclusió: el perill en l'educació es diu mediocritat. Produir éssers mediocres que s'adaptin uniformement a la massa social. No avancem en aquest sentit, sinó que retrocedim cada dia més. La universitat es compromet a formar bons tècnics, bons buròcrates, bons ciutadans, però oblida formar bons individus en l'excel·lència de la seva pròpia personalitat. Aquesta és la gran frustració de la humanitat. Aquesta és la mediocritat. "Sé molt bé –deia Schelling– que molts dels que consideren la ciència, des de la perspectiva de la utilitat i la universitat com a simple instrucció per transmetre saber fan d'ella un magatzem que només ofereix allò que ja ha estat investigat."⁶ Hi afegeix també Lledó el següent text de Schiller: "És lamentable que per les pressions utilitàries l'home, amb instruments tan nobles com la ciència i l'art, no tingui, a la seva mà, un altre horitzó que convertir-se en jornal de la misèria."

Joan Mingorance i Pérez
Doctor en Filosofia

NOTES

- 1- Emilio Lledó "Notas históricas sobre un modelo universitario". A *Volver a pensar la educación (Vol.I)*, Madrid: Ed. Morata, 1995, p. 60.
- 2- John Stuart Mill *Sobre la libertad*. Madrid: Ed. Tecnos, 2008, p. 153.
- 3- Aristòtil *Ética a Nicómaco*. Madrid: Ed. Clásicos Políticos, 1981, p. 22.
- 4- John Stuart Mill *Sobre la Libertad*. Madrid: Ed. Tecnos, 2008, p. 157.
- 5- John Stuart Mill *Sobre la Libertad*. Madrid: Ed. Tecnos, 2008, p. 168.
- 6- Schelling *Sobre el método del estudio universitario*, p. 13, citat per Lledó.